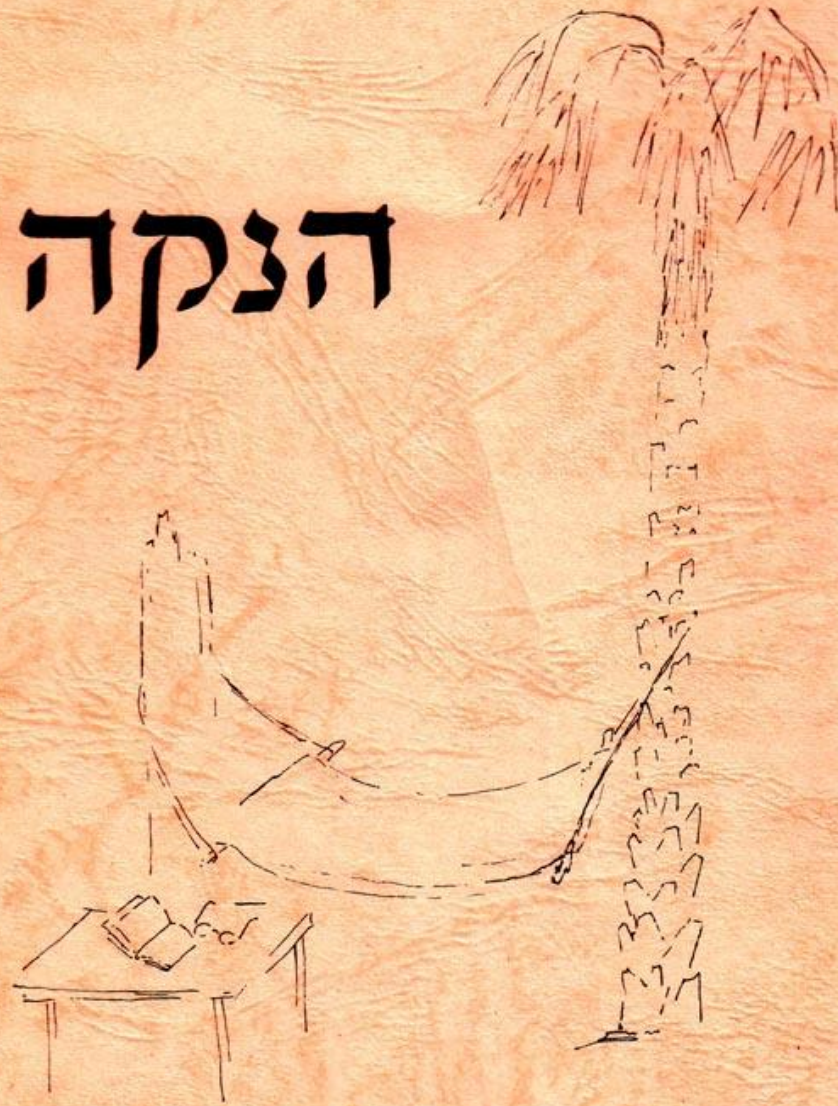

חלק I

הנקה

הנקה (זידמן) חנה בן פורת

כ"ג תמוז תרס"א 10.7.1901
כ"ד אב תשמ"ג 22.8.1983

זכרונות מימי הילדות

פתיחה

אף על פי שזה לא ככה - אירופה מצטיירת בהרגשתי כבית קברות גדול. קטקליזמים אירעו תמיד ועולם לא נחרב, כי אלה הם חוקי הטבע - החחדשות פרמננטית, תוך בליעה עצמית. אך מה שקרה כאן אין לו אח ורע בכל הדורות.

ההווי הפסטורלי של חיינו

אבל היו זמנים - ואותם אני זוכרת. המקום בו נולדתי (לאן לשייך אותו? לאוסטריה, לגליציה, לפולין או לאוקראינה?) - היה שטוף שמש. האדמה הצמיחה קמה זהובה, בהכנסי לחוכה - הייתי צוללת כבתוך ים - והכל מסביב נושם שלווה פסטורלית. רק נקישות כפות העץ הגדולות נשמע מהדהד באוויר. כך אכרות הכפר הפרידו את סיבי הפשטה השרויים בנהר. הריח שהתנשא מתוך הסיבים המשוטחים לייבוש על פני השלף היה רחוק מלהיות ריח ניחוח, אך די בכוחו לבד, להזכיר לי ולהעלות ולהחיות את ימי ילדותי אלו מלפני 70 שנה.

על הבית שלנו

היה יכול לפי צורתו לשמש דוגמא לוולט דיסני: הגג מכוסה אלומות קש. לפעמים זרעי הדגן נבטו לאחר הגשם. והגג הפך ירוק. ובאמצע כמובן הארובה, בקרבתה קן עצום של חסידה שמדי שנה שבה - וחזרה אלינו. בחורף היו עוטפים את כל הבית באלומות קש, כדי לשמור על החום בפנים. החלונות, כמובן כפולים, חיצוניים ופנימיים, סגורים הרמטית. השלג היה מגיע עד החלונות וביניהם

היה משטח של איזוב בו היו תקועים פרחי נייר צבעוני. היה זה בעיני על רקע ציורי הקרח הקפואים, שיא היופי.

השירותים היו מחוץ לבית והמים לשטיפה, בתוך חבית ענקית, אותה מלא השומר מדי יום ביומו. בחורף כאשר השלג ירד כל הלילה וחטס את הפתח, צריך היה השומר לחצוב לו מנהרה דרך השלג כדי שיוכל להגיע לחבית. הבאר עמדה בבנין עגול ואת המים היו שואבים בעזרת סוטה או פרד. אלו היו מסתובבים כל היום בעיניים קשורות כמו פרפטאום מובילה. לעתים היינו מתיישבים על היצול וזאת היתה הקרוסלה שלנו. מתקלחים, רק פעם בשבוע - לקראת השבת. איפה? בבית החרושת לספירט, וודקה בלעז, היו שמה חביות עצומות ומים חמים בשפע. יין שרף היה ענף חקלאי, הפיקו אותו מתפוחי אדמה. אחרי זיקוק היין היתה נשארת המון פסולת בה היינו מאכילים שוורים לפיטום, אלו היו מיועדים לאכספורט לווינה. את יין השרף היו מבריחים לרוסיה בתוך בקבוקים שטוחים מושחלים בתוך אבנט על הבטן ומוסתרים מתחת לפרוות הכבשים. בלילה היו המבריחים מסתננים מעבר לגבול ומעבירים אותם באין מפריע.

המשק היה בנוי כולו על הספקה עצמית, החל מן הלחם שאפינו אותו לבד, בשר אווזים שנוצותיהם שמשו להכנת כסחות לכל דיירי הבית. לי, בהיותי בת 13 ולבעלי בעתיד היתה מוכנה כל מערכת המצעים. פירות וירקות לא חסרו. אמא הצטיינה במיוחד בגידול ירקות. הערוגות בגן היו ישרות ומוגבהות לשם ניקוז המים העודפים. הדפנות הוחלקו ונצצו בברק של פחם, הרי ישבנו על אדמת צ'רנוזים (אדמה שחורה). ריסוס? לא ידענו כלל מה זה והכל הצליח. אמא התעניינה בכל מיני גידולים חדשים, ככה הכניסה את גידול האספרגוס, המצריך ידע מיוחד. השתילים הובאו מהונגריה ממשתלה ידועה, בצרוף הוראות כיצד לגדלם. כדי להשיג את הגבעולים הארוכים היה צורך לשתול אותם בעומק של מטר. מדי שנה היה צריך להוסיף 30 ס"מ אדמה ובסוף השנה השלישית הם צצו על פני השטח, ואז אפשר היה לשלוף מתוך האדמה גבעול לבן ושמן באורך של כ-80 ס"מ.

גם בנוי היה לאמא ענין רב. כל ערוגת פרחים היתה במסגרת של דשא, כמו שאומרים "על הוורטילי". כמנהג בתקופה ההיא היתה לנו "אלטנה" כלומר סוכה עם שיחי לילך, שם היינו אוכלים ארוחת בוקר,

ומי שלא התעצל היה ניגש לגינת הירק וקוטף לו צנונית, בצל או מלפפון צעיר. מרגרינה ושאר מיני שומנים טרם הכרנו. עדיין לא המציאו את הכולסטרוול, לכן המטבח התנהל על טהרת החמאה ושמן אווזים. צבע החמאה היה כה צהוב שהחנוונים בעיר, להם ספקנו אותה, חשדו שהוספנו לה צבע, אבל היה זה רק בזכות המרעה הירוק והרענן בו רעו הפרות שלנו.

בבית לא חסר דבר לקראת החורף. היינו מצויידיים בכל טוב: במרתף עמדו חביות מלאות כרוב חמוץ וריבות משובחות. על האצטבעות תפוחים ואגסים, אשר חורף שלם היו מאוכסנים ורק באביב הבשילו והיו ראויים לאכילה, וכמובן טעמם כטעם גן עדן. הדאגה שלא יחסרו עצים ופחם, הייתה מן הראשונות במעלה וכך עברנו את כל החורף בלי חשש. לא איים עלינו לא נחוק חשמל, או פחד שמא יקפאו המים בצנורות.

על הבת הסוררת

ובכן, לפני 50 שנה ואני בת 5 בזרועותיה של אמא כולי קורנת אושר וחיוכים. לא הייתי רגילה לפינוקים, אמא הייתה יותר מדי טרודה בניהול משק הבית ואני לא הייתי צייתנית במיוחד. אבל, מה קרה? ובכן, לאחר שזרקתי מזלג בפניו של אחי, ברחתי. פלא שלא קיבלתי מכות - כך זה היה נהוג אצלנו. כל שנתבעתי היה, לבקש סליחה, אלא שאני סרבתי. אם כן, מצאתי את עצמי בתוך מרתף, רק החושך והחולדות די היה בהם כדי לעורר פחד וכניעה. אבל אני בשלי. אם כן אמא לוקחת אותי בתוך זרועותיה, לא פחות ולא יותר אלא להטביע אותי באגס הסמוך. כנראה לא הצליחה להסביר לי את כוונותיה, ואני לא הבנתי למה אני צריכה לבקש סליחה לאחר שזכיתי בפרס להיות חבוקה בזרועותיה. נדמה לי שזאת הייתה הפעם היחידה והאחרונה.

זלילת המרציפנים והעונש שלא אחר לבוא

בדרך כלל לא בכיתי, אפילו כשהייתי מקבלת מכות ואני עדיין ילדה קטנה. לפי הנוהג דאז, אמא הייתה מורידה לי את התחתונים במדר סגור וריק, משום מה, ולא חסכה ב"קלפסיס". אני זוכרת כמו היום שלא היה איכפת לי משום דבר, כי אם רק זה, שאף אחד לא יראה אותי

בבושתי. יכול להיות שהרגשתי שזה מגיע לי - הרי האשמתני את הנקה שהיא זו שחיסלה את עוגיות השקדים, בעוד שאני הייתי זו שלא יכלתי לעמוד בפני הפיתוי. ומה הפלא? עדיין היום אני מנסה לאפות תופינים שכאלה ולא מצליחה.

איך שדימיתי לי להיות בן

בגיל הזה רציתי להיות בן, ובאמת האמנתי באמונה שלימה שאני אמנם ילד, לאחר שהתחפשתי כבן. וכה מוזר היה שתחושה זו אבדה לי, אחרי שפשטתי את המכנסיים

גילוי האכזריות והחרטה שבאה בעיקבותיה

פעם קרעתי את הכותונת של בן אכרים וזאת לאחר שגנב תפוחים מהגן. היה זה הדבר היחיד שלבש לבשרו. ואז, בפעם הראשונה למדתי לחוש את רגש החרטה. השתדלתי מאוד לפצות אותו, אבל עד היום הזה אני רואה את עצמותיו החשופות מבעד לכותונת הקרועה, כשהן רועדות מרוב התיפחות ובכי.

שעועי ילדות

עד גיל 6 הייתי חפשיה לעצמי, הטבע והדמיון שימש לי תחליף לגנון ולגן. גם בכיתה א' לא הקדשתי יום אחד ללימודים. מענין, אינני זוכרת שמישהו תבע זאת ממני. אולם בסוף השנה ידעתי קרוא וכתוב. אין זה אומר שאמא, למרות עיסוקיה הרבים לא ליוותה את ההתפתחות שלנו. היתה לה עין פקוחה על כל מעשינו, אך לא הפריע לה, למשל, אם לצורך ה"רכבת" גייסנו את כל הכסאות שיעשו רונדו בכל הדירה. ואילו לאחיי היו אפילו שני סוסי פוני שהיו מתאמנים עליהם ברכיבה.

חוסר ההתייחסות של אחי אלינו - הבנות

היינו יהודים מבוודדים ובוודדים. לא היה אפילו מניין להתפלל בשבת. מדי שבוע היו באים מהכפר הסמוך מספר יהודים עם ילדיהם. ילדים אלו היוו את החברה של אחי. אותנו הילדות לא שיתפו האחים במשחקיהם. לכל היותר היינו רשאים לקבל את ה"לוחמים" באגסים לאחר שהיו חוזרים מהקרבות. כבר אז ידענו שיטת הבשלה מלאכותית, היינו טומנות את האגסים במשך כל השבוע בחול, לשם הבשלה, ובאמת

כאשר היינו מוציאות אותם הם היו מחוקים מדבש.
אפילו בשמחת תורה לא היינו רשאות לשבת בחברתם כאשר היו מסובים
יחד עם הוריהם סביב השולחנות הערוכים בברווזים ממולאים, או כפי
שנקראנו להם - "גפילטע קאצ'קס". עלבון זה כה חרה לי - עד
שקיבלתי חוס. מתוך החוס הייתי ממלמלת וקובלת מרה על הבושה בה
זכיתי, למרות כל שרותי הנאמנים שהענקתי להם מדי שבוע.

על שערי הג'ינג'י והנחמה שמצאתי בחיבה המזמרת

ואני בת 6, מתרוצצת עם השיער הג'ינג'י שלי. בשנים אלו התלווה
לשיער זה טעם לגנאי. לכן אמא, בתקווה שאולי יגדל לי שיער בגוון
שונה קצת, גלחה אותי עד לקודקוד. ואני, בגאווה, הייתי מחליקה
על ראשי ומקניטה את אחי לאמור: "לי יש קרחת יותר גדולה מאשר לכם".
אך גאוותי זו חיש נמוגה כשראיתי את עצמי בתוך הראי. מרוב בושה,
כיסיתי את הקרחת הנוצצת במטפחת ורצתי לחדר לשמוע את ה"קטרינקה"
(החיבה המנגנת). אלא שאת חלוקת הגורלות כבר פספסתי אותן חילק
בחשיבות גדולה הקקדו הירוק, מתוך השוקת שבכלוב. וכך לא נודע לי
מי יהיה בעלי בעתיד - זקן או צעיר, עשיר או עני.

פורענות שארעה במרעה, באביב

לפתע, מכיוון הבאר הגיעו אלי קולות של בכי ויללות המתלוות
לנהימות עגומות של פרות. מה קרה? למה שופכים דליים מלאי מים

על גבי הבטנים התפוחות של הפרות? ובנוסף לכל עוד דוקרים אותן במחטים עצומות. מסביב עומדות האכרות וסופקות כפיים מרוב יאוש שמא תצנח עוד פרה בטרם המחט הארוכה תשחרר אותה מהגאזים המצטברים בבטנה. אז עדיין לא ידעתי שכל זה בא כתוצאה מאכילת צמח מסויים המוכר גם לנו, פה בארץ.

ועתה מעשה בחזיר

בעצם, חזיר, אפילו חזיר בר היה שייך לנוף בו גדלתי, ולא הייתי מעלה דווקא את תאורו מעל דפים אלה. אבל זה היה נדיר במיוחד. כשהוא שרוע על הקרקע היה אורכו כאורך פרה. והוא מאיים בשתי חתיו המזדקרות מפיו ובשיער המסומר שעל גבו. איפה צדו אותו ואיך הוא הגיע אלינו, לא יודעת. אבל המהומה וההתרגשות הכללית עוד היו גדולים משלי, כשמכל עבר נוהרים אל החצר שלנו עוד ועוד נשים וטף השמחים לזכות בנחח הגון מבשר החזיר.

על שריפה שחלמתי

מאז עברו כבר 70 שנה, אבל את הלהבות האדומות המזדקרות לשמיים - זוכרת עדיין שראיתי בחלומי, כן בחלומי. כך שלא הופתעתי כשהוציאו בעד החלון מתוך העשן המתמר את אחותי הקטנה. והרי ידעתי על זה כבר קודם.

בדיקה אוריגינלית של תרנגולות הטלה

לכאורה דבר שכל ילדה היום תסתייג ממנו מתוך גועל נפש, אבל אני לא מצאתי כל פסול כשאמא הראתה לי מתי התרנגולת מוכנה להטיל ביצה. היו נושפים על אחוריה ואז, כשהטוסיק התגלה, תוקעים את האצבע לתוך פי הטבעת ובדרך זו מבחינים אם הביצה מוכנה להטלה. ומעשה שהיה, כאשר גברת רייס, אמא של סטפקה, לא יכלה לסבול את השיטה הזו ובמקום אצבע לקחה עפרון מחודד. אם גם הצליחה להסתיר את מעשיה, יש לחשוב שהתגובה לא אחרה לבוא כאשר לאו דווקא תמיד הביצה היתה בשלה.

לא גדלנו על שוקולד, קרמבו או מסטיק

ממתק היה משהו נדיר. את זאת היה נותן לנו אבא כשהיה חוזר ביום שישי מ"זלודשצ'ה", מטבילה במיקוה. פעם גם אנחנו נתלוונו אליו, ואני זוכרת איך כל ילדי העיירה רצו אחרינו. כנראה הופעת דליז'נס (כרכרה) רתומה לשני סוסים אבירים, העגלון במושב מוגבה ולראשו כובע עגלונים מיוחד - היה מקרה נדיר ביותר.

על סבא

סבא היה מקבל בחכירה אדמות מהפריץ הפולני ועשה בזאת חייל רב. הוא היה חקלאי מוכשר ועשה לו שם בין הגויים. כל דבר ששם עליו את ידו ההצלחה היתה מובטחת לו, ולכן הם היו ממש מתחרים ביניהם - מי יזכה בסבא לנהל משקיהם. משום מה כולם היו שקועים בחובות ולא היה להם כסף לנהל משק מורכב, דבר הדורש ידע והתמסרות וגם השקעות כספיות. נוח היה להם יותר לקבל כסף מזומן מהיהודים ולבלות בכל מיני מקומות באירופה, במקום לשבת בכפר נדח ובמשק כושל. סבא לא בלבד שהוציא את המשק מהבוץ בו היה שקוע, אלא הפך אותו למקור פרנסה. ובערוב ימיו נעשה לעשיר גדול. אפילו מלך פולין יאן השלישי מסר לידיו חווה ושמה פודהורצה. אמא היתה מספרת שבתוך ארמון החווה (יתכן ועדיין הוא קיים) היה אולם מראות לאורך כל הקירות, מהרצפה ועד לתקרה.

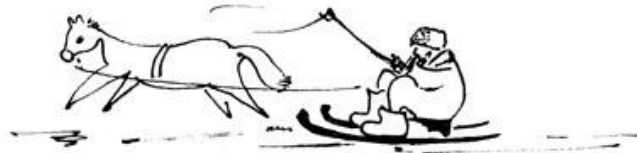
לזכר המעריץ הראשון שלי

היה זה בנו של בעל בית המרזח. חיינו אתם בידידות. בעל הבית היה אדם אדוק מאוד ואילו אשתו מסכנה וחולנית - עם זאת כל שנתיים יולדת לו ילד. קשה היה להבחין אם בית המרזח היה בדירה, או הדירה בבית המרזח. זכורה לי בעיקר המטה, כשכל הכרים והכסחות נערמים על גבה, ולמעלה, כמעט מתחת לחקרה, שוכבת לה ריזלה זסמרקנה (המנוזלת) כשבליל ריחות מיוחדים ניפה ממנה. את מקום הכבוד הזה מסרו לי. ודווקא מאוד נהניתי - הרי פרסו לפני חרוזים ופרחי נייר צבעוני, סחורה מבוקשת מאוד על ידי בנות הכפר. ובכן, זה היה הרקע שצמח המעריץ שלי. את אהבתו

שמר לי הרבה שנים, אבל בפומבי גילה לי את זאת רק כשירדנו מנכסינו, אך כשגם זה לא הועיל, החליט לעשות ממון ונסע לאמריקה. כשהייתי בארץ ואני כבר עם יוסף הזמין אותי לאמריקה - כנראה היה לו כבר מה להציע.

היינו בודדים וצמאים לחדשות ולאורחים

בא אורח בא חג. ואם כך היינו מסיידים לכבודו את כל הבית ואז במרפסת הקפואה היינו יושבים ומאזינים לצלצול הפעמונים המבשר את בואם. לא זוכרת היום את האורחים המקווים, רק את צליל הפעמונים, אשר בלעדיהם לא היינו מבחינים במגלשות המחליקות בלי הד על פני השלג, ומלבד שני קווים מקבילים לא נותר סימן וזכר שעברו שם. האורחים מתוך הכרה עד כמה הם חשובים בשבילנו, ישבו אצלנו לא שבוע או שבועיים כי אם חודש וחדשיים. משפחות שלימות, עם ילדיהם, אפילו מווינה, הגיעו, כאילו לתוך פנסיון.

מעשה בתות שדה

בעיקר בחודשי הקיץ החמים המה ביתנו קרובים לרוב. והצהלה היתה רבה. מה עוד שהפעם בתכנית היה ללקט תות שדה ביער הקרוב. לכן מהרו כולם לסיים את ארוחת הארבע ומצויידים בשקית או בסלסלה - יצאו לדרך, ולא שמו לב שאמא נשארה לבד ורק אני איתה. עליה היה הרי לסלק את כל הכיבוד מהשולן הערוך מכל טוב. הרגשתי שחורה לאמא שלא נמצא אף אחד שיבין שגם היא מעוניינת בטיול הזה. איך שהוא, סוף סוף, יצאנו גם אנחנו והשעה בין הערביים - השמש האדימה את השמים בכל גווני האדום אשר התחלפו מדי רגע

ברגע. המעיין פעפע חרישית, כשמלווה אותו קרקור הצפרדעים.
כל זה השרה עלי אווירה של קדושה ועונג בלי גבול. שתינו
צועדות קדימה והנה באופק מסתמנות כבר דמויות החוזרות מן
היער וידיהן עמוסות במלוא ברכתו. מתעקבות ליד האגס לנשום
ולספוג לרוויה מהטוב והיופי שהעניק לנו הבורא. אני שמחה
לראות איך הדודה רוז'יה מגישה לנו שקית עם תות כדי שלא נחזור
בידיים ריקות. אבל, מה קרה? האמנם? האין השקית שכה שמחתי
לקבלה - היא שרפה מול עיני בקשת ארוכה על פני האגס?
עדיין עוד צפה, וכבר גם שוקעת... האמנם? וכזאת תעשה אמא?
אמא שהיתה בשבילי סמל של שלמות וצדק! כל העולם חרב בקרבי.
בעוד כולם כבר עוברים את השער הגדול צוהלים ושמחים, אני
נסרחת מאחור, אבלה וחפויית ראש - האמון הבלתי מעורער שחשתי
כלפי אמא - אבד לי.

במשך עשרות שנים לא הזכרתי את המקרה הזה, רק כאן ברמת יוחנן,
עת העלינו זכרונות מימים ימימה, הוברר לי, כי רק להקניט את
אחותה דווקא זו האהובה עליה מכולם, חשק ליבה. לא היה זה כלל
התות - אלא את שקית הנייר בלבד זרקה למים. ואילו את התות
שלשלה לתוך שרוולה כמעשה קוסם. וכשהדודה נפרדה מאיתנו והיא
כבר בכרכרה נכונה לחזור לבייתה ומתנשקת עם אמא בלבביות, אז
קיבלה מאמא מאותו התות, אותו ראתה לכאורה לטבוע באגס - צנצנת
דיבה ריחנית.

ביקור גבאי החלוקה מהארץ

גם גבאי החלוקה מהארץ לא פסחו עלינו. ומעשה ברב אחד שבא עם כל הפמליה להתארח בביתנו. ואבא אז חילק לנו, בכל מלוא החשיבות - פרוסת חלה ממנה כבר טעם הרבי - לשם סגולה.

ביקורה של גב' מאיר לרגל ריפוי ידידתה

שעות הבוקר המוקדמות - אבל אמא כבר למטה בלול. בודקת את התרנגולות טרם צאתן לחופשי - איזו מהן צריכה להשאיר בקן, כדי שחטיל את הביצה בפנים ולא ברחבי החצר. אין נפש בסביבה, רק אני לבדי במרפסת, איזה מקרה נדיר. והנה, שתי נשים לא מוכרות מסתרות באיטיות לאורך שדרת הצפצפות העבותות. הגיע אליהן שמועה שבטביחנו חי רופא. היום ודאי היו קוראים לו רופא אליל, אבל הוא לא היה לא רופא ולא אליל, כי אם איכר פשוט שידע באופן לא רגיל לאחות עצמות שבורות. היה מותח את השריר, תוקע את העצמות למקומן הנכון והשבר היה מתאחה בלי כל בעיות. מאחר שהקשישה שבין השתיים סבלה זמן רב משבר שלא התאחה והתאכזבה מטיפולם של כל הרופאים, נסתה את מזלה ובאה אלינו.

וראה זה פלא - ה"קרומפייץ" (כך קראנו לאותו מאחה עצמות) גם הפעם לא הכזיב. רק דאגה אחת הייתה לו, שלא יתגלה סודו לרופאים, שמה יתבעו אותו לדין על עסוקו זה.

אבל מה שהיה חשוב יותר, בין אמא והמלווה הצעירה, גב' מאיר, נרקמה ידידות שנמשכה כל השנים עד מותה של גב' מאיר פה בירושלים בנסיבות טרגיות - כשנשארה לבדה בימי המצור בירושלים. לא פעם אמא ביקשה ממני שנזמין אותה אלינו לרמת יוחנן והיא תטפל בה. ואילו אני לא ראיתי את זה אפשרי בנסיבות של אז וסירבתי.

על העז שהייתה מקבלת אורחים

לא תמיד סיידנו לקראת בוא האורחים ולא בהכרח ציפינו להם. וכך קרה שבא אורח בלתי קרוא ואת פניו קיבלה העיזה, פשוטו כמשמעו. וזה למה? אבא היה צריך לשתות חלב עזים לשם רפואה. ובכן קנו עז ואני בכל עת שרציתי לרוות את צמאוני הייתי ניגשת וחולבת לי מלוא הספל חלב חם ישר מן העטין. העז שהייתה בודדה ויחד עם זאת חפשית לנוע

לאן שצעדיה הובילו אותה, גילתה כנראה את דמותה בתוך המראה של הסלון ומאז היתה מתגנבת לשם כאשר דלת הסלון נשארה פתוחה. לא לכלכלה ולא קפצה מעל הרהיטים. רק עומדת שקועה ואינה יכולה להנתק ממראה עיניה. אלא שגם לנרקיסיזם זה היה סוף. בעת שמשפחתה גדלה והייתה מוקפת בנות ונכדים ונכדות.

וכך חגגו אצלנו

חשעה באב - היה יום של תענית ותפילות אבל בשבילנו הילדים היה זה יום של כיף. איך לא לשקוע בתוך החציר הריחני שהיו פורשים על רצפת חדר התפילה, ולדלג מעל לספסלים ההפוכים. לא ידעתי אז שלזכר חורבן בית המקדש היהודים האלה יושבים על הקרקע, כשעל רגליהם גרביים בלבד - אולי הייתי מתנהגת אחרת, אילו ידעתי.

יום כיפור - כנראה שלא חטאתי מספיק, כיוון שלא הייתי שותפה לכל אותו הבכי וההתייפחות בהן קיוו הנשים להכריע את הבורא שישלח וירחם ויושיע ויסיר את רוע הגזרה מעליהן. אותי עניינו הפרחים והפירות המלאכותיים שעל גבי כובעי הנשים

המשונים במיוחד הקסימו אותי נוצות בת היענה, ומה יש לדבר על השמלות והתכשיטים שאולי היו עוד מימי כלולותיהן. יתכן שהיום זה נראה כגרוטסקה אבל בזמנו, היה זה באמת מראה מלא הוד והדר. על מי רצו לעשות רושם - הנשים הבלות הללו? אולי על הבורא בעצמו?

פירות ארץ ישראל

הארץ לא היתה מושג מופשט בשבילנו, למרות שאת שמה לא הזכירו, כנראה לזה לא הספיק הזמן. אבל ידענו שהאחרוג לחג הסוכות הובא ממש מן הארץ. והוא חייב היה להיות בלי פגם ולכן היה שמור בצמר גפן בתוך קופסא עשויה עץ זית, מעשה ידיהם של אמני בצלאל. ואילו הריח החריף של שמן הזית בו היו מטגנים את הסופגניות, הוא שסימל לנו בין השאר את חג החנוכה. וב-ט"ו בשבת, כמובן, היו מקפידים שלא יחסרו כל אותם הפירות הגדילים בארץ, דהיינו: חרובים ותאנים, תמרים, שקדים וצימוקים. לא חושבת שהיתה איזו שהיא כוונה להרביץ בנו ציונות בשיטה זו. היה זה הנוהג, אותו קיימו, וחו לא. אבל זה חדר ופעל.

מושג האלוהים לא היה קשור ביהדותי

ידעתי שגם לנוצרים יש אלוהים ואמונתי בו היתה בלתי מעוררת. אבל, פתאום רצייתי הוכחה שאכן הוא קיים. וביום קיץ ואני בתוך הגן, שוהה בצילו של עץ ערמון פראי וענק, חחתי ספסלי אבן, סביב שולחן מאבנים מסותתות. אני לבדי בגן והאווירה משרה עלי ריכוז עמוק. ואני רוצה שאלוהים יתן סימן שאכן הוא קיים. ומחכה, מתוך צפייה שמבוקשי יתגשם. בדומייה שמסביב, פרט לציוצי הצפריט - לא קול ולא הד, ולא הסימן הנכסף. זה הכל? ואז התגנב הפקפוק הראשון לחוך האמונה הבלתי מעוררת, וכך בהדרגה על לשלילה מוחלטת. וכבר שום קדושה לא עופפת את עץ הערמון הענק. ומה עוד שעם כל משב רוח התחילו לנשור ממנו חפושיות מאי בהמונים, כשהנותרות מגלחות אותו מהעלווה כליל. גם אני כבר כולי חול, ממרתת להודיע לאמא שחשלח את התרנגולות לשם. המזון הרב יספיק להן לבטח לכל השבוע.

בהדרגה התחילו העננים להתקדר בשמים

כשאמא הפגישה אותי עם העולם החיצון, חדלתי לחיות כעשב השדה. עדיין חשבתי שאנו היהודים הננו בני המעמד השולט - והגויים סרים למרותנו. והנה בהזדמנות ביקרנו את הדודה, תושבת העיר, עשירה עד כדי להעסיק שלוש משרתות ולה עצמה רק ילד אחד. בעת שנתקעתי לזמנתי, הייתי עדה לשיחחן של שלושת הגרציות. כנראה מפאת גילי לא שמו לב אלי והן בלהט ובזעם החליטו שיש לשחוט את כל היהודים - האם לא הם אלו שצלבנו את יוש? עולמי נחרב! אני ידעתי רק לירוק עליו כמנהג כל ילדי היהודים. הזדמנויות לכך לא חסרו, בכל פרשת דרכים ועל כל גבעה רמה נצבו פסלי המשפחה הקדושה ההיא, עם כל הפמליה שלה. ומאז לא ידעתי מנוח לנפשי, ובלילות הגייתי בזאת בלי הרף. עד שבסוף החלטתי לקבל על עצמי את כל היסורים שבעולם עד שאגאל את עם ישראל, ואז הוקל לי, ובזה כל הענין נשכח ממני.

אני נודדת העירה ללמוד תורה

ההורים נוכחו לדעת, שזה לא עסק שנמשיך להשאר ולשבת בבית בלי מורים מקצועיים, טוב ויפה! אבל למה החליטו על כך דווקא בשנת 1913 של המאה הנוכחית, כשהמספר עצמו מנבא רעות? עובדה היא שהיתה זו שנת גלות מרה, שנת חיים אבודים. אבל אני כמנהגי, לא התלוננתי; גם להורים לא סיפרתי דבר, רק בהפסקות בין שיעור לשיעור הסתרתי את ראשי בין עשרות מעילי החורף שהיו תלויים בכניסה לכיתה ואחרי שבכיתי דיי, נגבתי את עיני וחזרתי לכיתה כאילו לא קרה דבר.

וכך תמה התקופה

הכל נראה כה יציב ולא ניתן לפורענות כל שהיא. איש לא חשב על שינוי מעשי בראשית, היה הקיסר פרנץ יוסף, שחוסים היינו בצילו, לא היינו חייבים לו לא מסים, (בכל אופן ענין זה לא הדאיג אותנו) ולא שרות בצבא. כנראה היהודים היו את המשענת הבטוחה ביותר בחוץ האימפריה שלו, שהיתה מבוססת על מדינות וגזעים שונים עם קשר רופף ועויין ביניהן ורק היהודים המפוזרים בכל אותן המדינות שמרו על קשר ביניהם וכתוצאה כל המסחר היה בידיהם. הבטחון היה כה רב, בכל אופן אצלנו, שאת הנדוניה היו מבטיחים לילד מיד כשנולד.

ובסוף, שנת 1914 הגיעה - ואיתה הכרזת המלחמה!

ומאז, השקט והשלווה ממני והלאה, והחיים עוברים תוך כדי מלחמה, או בפחד מפניה, וכך לסרוגין במשך 60 שנה רצוף. הדבר התחיל כך: אנו שוב בבית, חפשיים לרגל חודשי הפגרה. והנה פתאום מן הרפת בוקעים קולות של בכי ויללה - שם התרכזו נשות האיכרים הצעירות אשר גויסו למלחמה. למחרת בבית, עשו הכנות להרחיק אותנו, כלומר את שלושת הבנות מקו החזית. הגיעו שמועות שהרוסים מתקדמים בצעדי ענק לעבר הגבול שלנו. ההורים והאחים לא נטשו את המשק, ותוך מספר ימים מצאו את עצמם בחוץ החזית. כך נותק הקשר כליל בינינו והורים, עד גמר המלחמה. אנו בינויים ב"ז'לנוב" המשק המשותף של משפחתנו, שהוריש לנו סבא - נוכחים לדעת שגם כאן אין מנוס מהרוסים המתקדמים והולכים בבטחון. פנינו לעבר הקרפאטים להונגריה בתקווה שאת אלו הקרפאטים, הרוסים לא יפרצו במהרה. באותו זמן אנו נמצאות תחת השגחתה של הגברת מאיר, אותה ידידה ישנה של אמא, אשר בעלה היה מופקד על ניהול המשק. וכך אנו נודדים וכבר שירות שלמות מצטרפות אלינו, עם תרנגולי הודו בכלוב ופרות הנגררות מאחורי העגלה, והילדים והמטלטלים מעורמים בערבוביה על גבה. חרף המנוסה הקדחתנית, כל השיירה היתה מחעכבת מדי פעם, לרגל תקלה כל שהיא. ולהקות להקות של עורבים צורחים וצווחים מלוות אותנו לאורך הדרך. האם

הריחו שגם כאן בקרוב ישתולל שדה הקרב? והנה אנחנו כבר
במונקץ' בתוך תוכי הונגריה, חושבים על תכלית, כלומר מחפשים
דירה. בדרך השווקים מלאים סלים עם שזיפים שחורים ועסיסיים,
כמוהם לא אכלתי מימי, וכבר מצב הרוח משהפר - אולי נצליח להשאר
פה עד יעבור הזעם. אבל לא! לא אצל יהודי מונקץ', אשה בלי
קפלט? לכזאת לא מוסרים חדר. נכון, גב' מאיר לא גזזה את שיערה
לאחר החופה. לא הייתה ברירה, אלא להעמיס שוב את המטלטלים על
הרכבת וישר לווינה לקיסר פרנץ יוסף. אלא, כמונו, כל יהודי
גליציה במידה והיו להם האמצעים לכך, בחרו באותה הדרך. לכן
נאלצנו לחכות שיהיה מקום ברכבת. אפילו קרונות המשא בהן הובילו
בהמות לשחיטה היו מלאים עד אפס מקום. בינתיים, ישנו על הרצפה
בתחנה. מוזר - לא בכינו, ולא שאלנו שאלות. אם זאת גזרה, אז
מקבלים אותה כמות שהיא.

בווינה

דווקא מצד השלטונות, הפליטים זכו ליחס טוב. אנחנו נרשמנו מיד
לבית הספר וקיבלנו ספרי לימוד ומכשירי עזר למפוח - חינם. אבל,
חיש מהר, האוכלוסיה המקומית שבעה פליטים, ולא הצטערנו כאשר שוב
הובלנו אל סבא מצד אבא, בדרזדן אשר בהונגריה. כאן הוברר לי עד
כמה מצבנו חמור. הניתוק מההורים היה מוחלט. לא ידעתי את הם
עדיין חיים. ואז פניתי שוב לאל הטוב שלי, אצל סבא היינו
חייבות להתפלל אליו כל בוקר וערב. לא היה מקום להרהורים, קיים
או לא קיים. מבחינה זו שוב הכל התייצב. ואז נדרתי נדר שאם
הוא יחזיר לי את ההורים שלי אתפלל אליו כל ימי חיי. וראה זה
פלא - באמת החזיר לי אותם. ואני שוב לא שאלתי יותר שאלות.
אבל ביחס לנדר לא זוכרת אם הוא קויים.

ההורים נשארנו בחיים

ההורים נשארנו בחיים, אך מחוסרי כל, ואנחנו חזרנו לחיק המשפחה.
במשך שנתיים הם חיו תחת שלטון הצאר הרוסי ניקולאי. הרוסים
בהתחלה דווקא לא הרעו לאוכלוסיה המקומית. ואילו הרוטנים,

תושבי המקום קיוו בהזדמנות זו לזכות ברכוש היהודים. ואמנם כך גם עשו כאשר המקום הפך להיות זירת הקרב, וההורים נאלצו לברוח על נפשם. אבל כשהצבא הרוסי התקדם, והקרב עבר למקום אחר, חזרו ההורים, להפתעת כל אלה שהיו בטוחים שרכושנו הוא רכושם. והט מתוך חזרה שבהרגל, החזירו לנו את הכל. והחשוב ביותר - את הפרות שלנו. לאט לאט חלה נורמליזציה בכל החומים, ואפשר היה לנוע באופן חפשי לעבר הגבול הרוסי ובחזרה. אחי הגדול, שמילו, שהיה חקלאי נלהב, פשט בכפרים הרוסים ורכש לו עדר צאן, ואמא למדה מהרוסים לעשן בתוך ארובת תנור האפיה, נתחי בשר כבש שלמים.

המפקדה הרוסית קבעה את מקום מושבה בדירתנו, דבר זה דווקא מנע מהרוטנים לעשות לנו צרות. למרבה הפלא היחה זו שנת ברכה שכמותה לא ידענו כבר שנים. אמא פחדה להמצא עם הקצינים הרוסים בלילה והיחה חומקת לעת ערב יחד עם המבשלת היהודיה לעלית הגג ושם הן ישנו.

בינתיים התארגנה ברית אוסטרו-גרמנית ובכוחות משותפים החלו להדוף את הרוסים. ו"חומה" - כלומר המשק שלנו - שוב בקו החזית ורוב הצבא הנסוג עובר דרכו. הסיסמה של הצאר היא להשאיר אחריו אדמה חרוכה בשם ה"בטישוקה קזל" (האבא הטוב והאהוב). וכך כל מפקד גדוד, בראותו שעדיין נותרו קצת מבנים ובהמות בתוכם - היה נותן פקודה לשרוף את הכל. אבא,

יהודי בקפוטה שחורה,, בעל פאות וזקן, ניצב מול הסולדת הרוסי - מבקש רחמים על שארית רכושו, בידו האחת בקבוק יין שרף ובשניה שטר של כסף. עוד זה הולך וכבר אחד אחר בעקבותיו. כל התחנונים לא מועילים והמשק כולו עולה בלהבות.

ובהתקרב האוסטרים והכדורים נופלים משני הצדדים נפגע

אחי יהושע. למזלו הכדור פגע רק בעקב, היות והספיק להשתטח מיד על הקרקע. ואילו הקצין ההונגרי, שהיה יהודי, כדור פילח את

בטנו, ונשאר גוסס במקום. ההורים נוטשים את המקום כשהם סוחבים את בנם הפצוע באלונקה. מחוסרי כל כשרק כסות יחידה לגופם, הם מסרחים את דרכם בעקבות הצבא האוסטרי לקראת המחר, כשכל מה שהיה נחלת עברם שקע לטמיון מבלי לשוב.

בי"לבו" פסקו הנדודים

מתמקמים בדירה של הדודה, שעדיין לא חזרה מווינה. נו, ועתה צריך להמשיך. בי"חומה" מתחת לאסם התבואות שרצפתו הייתה בטון בניגוד ליחר המבנים עם רצפות עץ, מוסתר ארגז, עמוק באדמה ובו תכשיטים וניירות ערך. הגיע הזמן להעלות אותו. ובכו, הט שוב בי"חומה" מחפשים את המטמון. הגיעו, אבל את המקום אין להכיר - לא נשאר שריד וזכר לכל מה שהיה פה פעם. לך תחפש, לפי מה? אין במה להאחז - רק נוצות עפו מכל עבר וכסו הכל. נוצות שבמשך שנים הכינה לנו אמא לנדוניה עפו לכל רוח וכיסו את המשק כמו בתכריכים לבנים. למזלנו הבחינו ההורים בדוד נחושת ענק, שקוע באדמה אשר שימש לרכז את מי הביוב. לפי סימן זה החלו מודדים כך וכך פסיעות לכיוון הנכון ולאחר כמה ימי חפירה מאומצת, הארגז נמצא ואז רק נוכחו לדעת עד כמה מצבם קשה, אם זה כל מה שנשאר.

לא עוברים הימים ואנו עדים לתהליך ההתפוררות של האימפריה האוסטרית על כל חלקיה. אירופה כולה כאילו עוברת רעידת אדמה. סדקים ובקיעים בכל השטחים ובעיקבותיהם שינוי ערכים ותפישות. זרע לנין נופל על קרקע פוריה. היהודים רואים בו את המושיע, מאמינים בהבטחות שווא של הקמת ריכוז יהודי בקרים. אחרים משלימים עם בירווידיג'ן, כמובן רק בתאוריה. אך אנו הנוער הגליצאי מרוחקים מכל זרמי הנפל האלה. העלינו על נס את הדגל שלנו. ובסיסמה שאו ציונה נס ודגל - הקמונו את תנועת הי"חלופ" ו"השומר". אין להכחיש שהרבה סיסמאות מעבר לגבול דבקו גם בנו, אותם העברנו גם הנה לארץ. אבל, כפי שקורה ברפואה - גוף חי דוחה השתלות אברים זרים בתוך מערכת הרקמות שלו, כך גם אנו עדים לתהליך של רצון להשתחרר ממושגים ואמונות אותם קדשנו בעבר והיום יש לעקרם כעשבים שוטים.

תנועות נוער רבות קמו באותה עת

יש הפוזלות לצד רוסיה וחלקן מתכוננות לעלות ארצה. יששכר רייס ושנהבי חוזרים מווינה והם נותנים תנופה חדשה וצביון חדש לתנועת הצופים. אם בעבר עיקר עיסוקם היה פיתוח הגוף, היופי והמוסר - עתה נקראו להרים את דגל האוטם. אבל גם עכשיו לא פוסחים על "ניטשה" - דבר הנותן אותותיו עד היום הזה. כל ההתבדלות, ההתנשאות וכתוצאה חוסר ההתערות בחיי הארץ, בכל אופן, בשנים הראשונות, מקורם בהערצת גאון מדומה זה. אבל, הוחזר לנו הכבוד העצמי וכן גם הערכה וכבוד מצד הפולנים. אצטט שיחה בין צעירים פולניים, אשר הודו שגם הם היו מוכנים לנסוע לפלסטינה, אלא שספק עם יקבלו אותם, היות ואין להם השכלה מספקת.

לאחר שפילסוצקי שיחרר את פולין

לאחר שפילסוצקי שיחרר את פולין עלתה בעיית הגדרת שייכותה של לבוב. תושבי העיר רובם פרט לקהילה היהודית שמנתה שבעים אלף נפש, הנם פולנים. אבל הפריפריה עד לעבר הקרפאטים ועד הגבול הרוסי מזרחה היא רוטנית (אוקראינית). בבוא יום הבחירות אנו, היהודים, מכריזים על נאוטרליות. על כך הגיבו הפולנים בפוגרום. בית הכנסת חולל, ספרי תורה נשרפו, ושני רחובות ברובע היהודי הדל, עלו באש. ואז למרות הסיכון, ערכנו חברי תנועות הנוער לוויית ענק למתי הפוגרום כשגוילי התורה גם הם מובאים לקבורה. חברי "השומר", ביניהם גם יוסף, מעמידים משמרות בכניסה לבית הספר שלנו ולא נותנים לבנות היהודיות להמשיך את לימודיהן, ומפנים אותן אל בית הספר העברי שהוקם על ידי צוות מורים מצויין, שנטשו את משרותיהם הקודמות על מנת לסייע בהקמת בית הספר העברי. אלא שלא יכולנו לקבל הבטחה שחעודת הבגרות תהיה בעלת תוקף ממשלתי. הבנות נעמדו בפני דילמה ובפרט תלמידות י"א - י"ב. המבחן היה קשה והבנות לא עמדו בו. מכיתה י"א עברו שלוש בנות - ואני ביניהן.

פולין נמצאת בשלב התבססות, ובמה זה מתבטא? הליגינורים, כך נקרא הצבא הפולני שאך זה נולד, ושבא מהאזורים הקרובים לגרמניה, בעברם ברחוב, גוזזים ליהודים פאות וזקן, יותר נכון - פאה אחת

וחצי זקן. ובאוניברסיטה לא די בנומרוס קלאוזוס (רשות כניסה לאחוז קטן של היהודים מכלל הסטודנטים). יותר אין רוצים גם לשבת יחד על ספסל אחד. ובסוף לא נותנים להם להכנס פנימה. יש תגרות ידיים ופצועים, אך היהודים בהסתמכם על מספרם הגדול וחוזקם, אינם מגלים סמני פחד.

ואני בתנועה

כשהפולנים עוקבים אחרינו בעין פקוחה, פגישות מחקיימות באולמות לאור עששיות קלוש, כשצללים ארוכים מלווים את נאומיהם הנלהבים של המנהיגים. להגיע לפגישה כזו היה כרוך בסכנת נפשות, היות והאוקראינים לא ויתרו על לבוב ובמאמציהם להחזיר אותה לעצמם, הפגזו את רחובותיה. אבל אנו תמיד ידענו מאיזה צד נשקפת הסכנה והיינו עוקפים את מקום הירי, ולפגישות תמיד הגענו.

בתנאים האלו ובהיותנו שקועים בפעילות בתנועה זנחנו את בית הספר - ממילא כבר קודם ויתרנו על תעודת הבגרות. מצד ההורים לא זוכרת שאי פעם נתקלנו בהתנגדות לפעילות זו שלנו. למרות שהסבל והקושי היו לחם חוקינו, דכאון ויאוש לא שרר בביתנו. האם לא ידעו צרות גדולות מאלו? הן לא מזמן החזיר להם הקיסר פרנץ יוסף את שני הבנים משדה הקטל לאחר שרבצו חודשים בחפירות, מלאי צחנה ועובש והכינים שורצות בבגדיהם ועל גופם.

הניה, והיא רק בת 15, אספה ילדים אחרי הפוגרום והם מזי רעב ונפוחי בטן והיחה מספרת להם סיפורים, מלמדת אותם קרוא וכתוב ומעניקה להם קצת שמחה; ובחופשים מכשירה את עצמה לעבודה קשה - היינו מצאה לה עיסוק בעשיית לבנים - ואילו אנחנו המבוגרים חיפשנו הכשרה חקלאית. כל מה שאני זוכרת, שעבדתי במכוש ואכלתי קדחת. אבל מצב הרוח היה מרומם, מה עוד ששנהבי בא מהארץ כשליח ראשון לגולה. כבר עם הופעתו הקסים את כולנו. שום רוח ולו החזקה ביותר לא היתה מצליחה להניע אותנו לעבר העתיד המיוחל כמו משב כנפות השכמיה שלו בעת שרקדנו בהדרכתו בפעם הראשונה את הדבקה - ובפינו שירה אדירה - "מי יבנה הגליל". מיותרים היו נאומים או הפצרות, כאיש אחד חתמנו בלבנו - "אנו החלוצים" כשהד השבועה נישא ליעדו.

עם הכרזת בלפור היינו נכונים לעליה

סרטיפיקטים חולקו לכל דורש וגם לי היה, אלא שלא נצלתי אותו. אבי חלה ואני בין הבודדים שנשאיתי. גם המנהיגים עלו והתנועה כמעט שהתפוררה. הידיעות מהארץ לא היו מעודדות ביותר, וכבר הופיעו הסנוניות הראשונות של קרבנות הקדחת והאכזבות. בין החוזרים גם איזה והלה אותן בנות שיחד איתי עברו מבית הספר הפולני לבית הספר העברי, כך גם לונק פריו, אשר סיפרו עליו שהקדחת היתה מעיפה אותו עד לתקרה. היתה זאת סטפקה שידעה בהומור וכשרון הסתגלות להפיח במכתביה קצת רוח אחרת. בינתיים, אחרי מאורעות תל חי ננעלו שערי הארץ ממש הרמטית, ובאין תקווה שיפתחו אי פעם עוזבים הטובים בבני הנוער את הציונות לעבר חנועות זרות ושוב, בכל לבם ונפשם. כך גם ינקה ויזנברג, "הפנינה שבתנועה" (זה היה כנויה), והיא בתו של שופט, עסקה בהפצת כרוזים ושמירת הקשר בתוך המחתרת. השלטונות רדפו אותה בכל מקום. אף על פי שלא לנה באותו מקום פעמיים נתפשה בסוף ונדדה מכלא לכלא עד שנעלמו עקבותיה. גם אצלנו בבית מצא לו אחד כזה מסתור, וברבות הימים היה כותב שירים וליווה בהם את הלוחמים הספרדים נגד פרנקו. איך הצליחו אמה והנקה להעלים את מקום מחבואו מעיני אחי שלא היה מוכן להסתכן בגללו אני לא יודעת.

מיד לאחר מות אבי נסעתי לגרמניה

זכור לי - היה זה במוצאי שבת והוא עוד מלמל בזמזום חרישי את "מלווה מלכה" - ובזה הלילה הוא נפטר. את ההזמנה לגרמניה לעבוד בתור מתלמדת במשק חקלאי, קיבלתי מצס'קה, מאחר וידעה שזו שאיפתי. אני אורזת את מטלטלי ועולה על קרון רכבת המאסף ("שלפצוג"). בתחנה אני יורדת לשחות משהו בנטחון מלא שרכבת זו לא כל כך מהר תברח לי, ודווקא, כאילו להכעיס, עוד אני שותה - והרכבת זזה. אני בתחנה והמזוודות בקרון. מתרוצצת פה ושם חסרת ישע, עדיין עוד שרר סדר בגרמניה וגם מדת מה של הגינות וכך כעבור מספר שעות, הרכבת החוזרת הביאה לי הכל מבלי שיחסר דבר. שוב בהגיעי לעיר הגבול שבין צ'כיה ובאוריה,

עיר הנמצאת לחוף הדנובה, יכולתי שוב לרדת - הפעם למספר שעות. סיררתי לחופי הנהר, האניות היכטות והדייגים עם רשתותיהם כה הקסימו אותי, שלא שמתי לב שעוקבים אחרי. בשובי לחחנה, והרכבת עדיין ברציף, הוצאתי את העוגות שאמא הכינה לי לדרך, וכבר צעיר גרמני מתיישב מולי. אי לכך הצעתי גם לו עוגה. והוא שמח לראות אותי בריאה ושלימה - היה בטוח שאני רוצה להתאבד בעמדי זמן כה ארוך מבלי לנוע על שפת הנהר. אחרי שהתבדחנו על חשבונאי הציע לי שנעשה את הדרך ביחד. שמחתי לשמוע את צפירת הרכבת אשר שחררה אותי מלהסביר לו שאינני מחפשת עכשיו מלווה. סוף סוף הגעתי למטרתי, אבל איש לא ידע להגיד לי איפה זה "הויסבר". לא ידעתי שלפי המבטא המקומי היה עלי לומר "הויסברג". איכשהו מצאתי את המקום ואת החווה בה עשיתי את צעדי הראשוני בגרמניה. מקום מגורי נקבע בתוך כוך בעלית הגג. יתכן ששמש פעם כשוכך ליונים. מסביב עמדו כל מיני מטלטלים - ירושת אבות מימים ימימה. כך שרהוט לא היווה בעיה. בסופו של דבר היה אפילו די רומנטי כשבמשך הזמן עוד קשטתי את הקירות בענפי אורן ודימיתי את עצמי לסינדרלה - רק שהנסיך עדיין לא היה באופק. אשה פרוסית, המתקרבת לגיל 60, אבל במלוא כוחה, היתה ממונה עלי. לראשה שער אפור ומסומר. בזמנו היווה מנהלת בית ספר חקלאי לבנות - אלא שבעיני נראתה כסוהרת בית כלא. עם בוקר, בקור עז של יום חורף הייתי נאלצת לשבור את הקרח שבקערה על מנת להתרחץ, לרוץ במדרגות הרעועות למטה ולהכין את הלבן והגבינות ואת החמאה והממרחים, לשמור על הכלב, שלא יתגנב לתפוס איזה נחח טעים של הנקניקיות מבשר חזיר שהיו חלويات מתחת לתקרה. או שהייתי גוזמת עצים ומגרדת את האזוב שצמח עליהם. שכר כמובן לא קיבלתי כי הייתי במעמד של מתלמדת וגם אוכל מלבד פרוסת לחם דקיקה לא טעמתי.

בעלת המשק היתה אמנם רווקה אבל חביבה, התיידדתי איתה. ברצון היתה מקשיבה לשירים ששרתי, אבל היתה חולנית ולא יכלה לנהל את המשק לבד. ואז לקחה לה את המכשפה הזאת לעזרה, וכשהתבטאתי שאני מעדיפה לקבל את שעורי החקלאות מבעלת המשק ולא מהמנהלת הזקנה לא היה גבול לזעמה של האחרונה ופשוט גרשה אותי. ואז

אם כבטים רטובים במזוודה, עזבתי את הכוך שלי. מטעם החוק אסור
היה אז להשאר בגרמניה בתור זרה, והיה עלי לחזור לפולניה -
אלא שזה פשוט לא נראה לי.

צעדי הבאים היו בכיוון סקסן

בסקסן היה תוהו ובוהו. היו אלה הימים שלאחר רצח ראטנאו - שר
האוצר היהודי בגרמניה. חרף שרותיו הנאמנים, הרי הטיב את
מצבה הכספי - נופצה האנדרטה שלו. ואח הרחוב שנקרא בשמו, החליפו
בשם אחר. מצבו של המרק הגרמני הלך והתדרדר כך שבעד מעט הכסף
הפולני שהיה לי יכולתי להצטייד בכל מה שהיה דרוש לי. לא פלא
שהיהודים עשו אז ביזנס לא נורמלי, רחובות שלמים היו עוברים
לבעלותם. כל כמה שרבו האפסים על השטרות עליהם חתמו, כך רבתה
אפסיותם. כמובן שבתנאים האלה השיטה לקבוע מחירים אפילו שבוע
למפרע, נחלה כשלון חרוץ, כך שאם ביום שישי - עת קבלת המשכורת -
ולה עדיין ערך סביר - לא הצטיידת למשך כל השבוע, הרי בסופו
יכולת להשיג אולי רק כמה ככרות לחם. הרעב היה גדול ונשים ממש
התעלפו ברחובות. היהודים לא חשו ולא חששו שהזעם שהתעורר עוד
יופנה נגדם.

ואני אז, בצד השני של המחרס

עבדתי אז במשחלת עצים והתגוררתי אצל משפחתו של הגנן שהיה גם
המדריך שלי. בליבי אני שומרת לו אהדה ויחס חם עד עצת היום הזה.
הייתי עוזרת לו ולמשפחתו, ביום ראשון רכובה על אופניים הייתי

פושטת בכפרים הסמוכים לחפש משהו לאכול. הייתי נכנסת אל קרובי משפחתו שבכפר. ואילו הקולקים הכפריים שרכושם המריא שחקים (הרי במידה שהיה יורד ערך המרק, היה עולה מחיר תוצרתם) לא נהגו בי בעין יפה. פעם אני זוכרת הפנו אותי לשדה, באמרם שמזנח שם שפן, שאולי עודנו חי - ואני, טפשה, לא ידעתי שגם הגויים לא נוהגים לאכול פגריט, הבאתי לו בשק את מנחת קרוביו. כמובן שלא היה סוף לקללות ולגידופים ששלח לעומתם.

כשלעצמי הסתפקתי בארוחה אחת, ובדרך בשובי מן ההרצאות בבית הספר החקלאי, הייתי טורפת דג מעושן שהייתי קונה לי. היה זה כל מה שאכלתי מאז הבוקר. קשה להאמין אבל זו עובדה הראויה לציון - בן איכרים אחד, שם לב שלא בא אל פי אוכל במשך כל היום ובשובו מחופשת חג המולד הביא לי שוק מעושן של חזיר מפוטם. הודיתי לו אך את השוק מסרתי לאחד שהיה עוד יותר מסכן ממני.

בינתיים חג המולד קרב ובא

ואני לא רוצה להשתתף בו, למרות יחסי הטוב למשפחה בה התגוררתי. כסף אמנם אין לי אבל תמורת זוג נעליים שמכרתי לבעלת הבית שלי אני קונה כרטיס ללייפציג, לבקר מכירים. בהגיעי, מתברר לי שמכירי אלו נסעו זה עתה לברלין. השעה היא מאוחרת, נועלים את החנויות, מכבים את הפנסים ברחוב, אבל האור הבוקע משפע נרות האשוח די בו כדי לגרש את החושך. דומייה. הרחובות מתרוקנים מאדם, רק צלילי השיר "הלילה הקדוש" ממלאים כל חלל. אני חשה כמו על פלנטה זרה, מחפשת מוצא. לאן אפנה? אולי אגש לבית הכנסת ואלון על אחד המושבים? ומבלי לדעת אייה הוא, אני סורקת את הרחובות ופתאום עיני נתקלות בשלט עליו כתוב באותיות מאירות עיניי "בית מחסה לנשים". אין זאת כי מהשמיים דואגים לי. אני מצלצלת - אויה לי - נזירה מופיעה ופותחת את השער. איך זה? ברחתי מחג המולד וכאן נפלתי בחזרה לתוכו. מה הפשר? אני משתדלת להסתיר את המבוכה, ואני כבר במשרד וחייבת למסור פרטים אודותי, עיסוקי ומגמותי. ואז, כשנודע לה שאני בדרכי לארץ - אורו עיניה, הרי זה אות לימי המשיח הקרובים לבוא. אלא שכל עוד

היהודים יחזיקו בדחם, נבואה זו לא תתגשם וכבר עושה מאמצים להחזיר אותי למוטב. שתקתי מבלי לפצות פה, רק לפי מבט עיני נוכחה לדעת שכל מלותיה הן כמו אבן לקיר. אלא שהיא בכל זאת מפצירה בי שאעלה איתה למעלה. כאשר אבדתי - אבדתי. ושם למעלה החגיגה בעיצומה... בפינת האולם הענק עומד אשוח, גם הוא ענק. עמוס קישוטים ודברי מתיקה לאין ספור. מסביב לשולחנות ערוכים יושבות נשים בפנים מחוסרות כל הבעה ושרות בדבקות, ואני חשה איך מבטיהן צולבים בזעם את פני על שאינני מצרפת להן את קולי. לפני עוגה ותמונת קדוש נוצרי והמטיף מטיף ואני מחה לישון. לבסוף מצאתי את עצמי מתגלגלת מצד לצד במיטה כשאינני מצליחה להרדם וראשי סחרח מהריחות המצחינים שעלו מהמיטה ומהצעקות והצווחות של השכורות והסוטות שהתזפקו על השער הנעול. המסכנות, גם הן רצו לשמוע את דברי המטיף ולטעום מן העוגה הקדושה. המצב היה נואש באמת. האבטלה הלכה וגברה וכן הניגוד בין העשירים ובהם היהודים לבין דלת העם. זכור לי איך עקבתי בחרדה כשאני יוצאת מבית הכנסת אחרי תפילת יזכור. (זה שנה שאבי נפטר). אחר מבטם של העוברים ושבים ברחוב, אשר בפה פעור, כאילו מהופנטים מפנים דרך לאצולה היהודית היוצאת מבית הכנסת והיא לבושה לפי כל דקדוקי האופנה האחרונה. וכך, ברגשות מעורבים, חזרתי הביתה.

ובלילה חלמתי חלום

אז, בשנת 1922, היה זה חלום בלבד. ובחלומי, אני יושבת דחוסה בתוך המון מצטופף. האם גם אלי יגשו? לא. לפי שעה פוסחים עלי. אין לי אף המזהה אותי כיהודיה. וכבר סביבי קורסים תחיהם מעולפים המונים לאחר שנאלצו להריח גז מרעיל מתוך מכשיר מיוחד. בסוף הגיעו גם אלי,, אבל אני מתאמצת להתגבר ולצאת מהעלפון בו אני שוקעת, ובצעקה מחרידה התעוררתי. עוד אני תוהה בדפיקות לב על משמעות החלום, נרדמת שוב וכמובן שוב חולמת. והפעם - כל יהודי המגיע לשער מורידיים לו, יחד עם הטבעת, גם את את האצבע, וכשמגיע תורי, אולי בגלל שלא היתה לי טבעת, אמרו:

הניחו לה, היא לא מהיהודים האלה. במילים אלו היה הגנן שלי מגן עלי, כשבנוכחותי היו מדברים על היהודים ועל מעשיהם מבלי לדעת שאני יהודיה. מה שיש לי לומר בקשר לחלומות אלו שאני פשוט חשתי ביתר חומרה את השואה המתקרבת. שנים ישבתי בתוך העם אשר עקב הנסיבות הפך להיות לוע של הר געש, אשר הצית את אירופה כולה. אשרי אלו שהספיקו עוד בזמן להתרחק, וגם אני בחוס. אבל רובם השלימו עם המצב ומתוך ראייה מעוותת של האמת חפשו מחסה בצל אשליות שוא. עד שהגיע הנחשול הנורא הזה ושטף את הכל - הכל. ובהרגשה שהקרקע בווערת תחת רגלי, אני שמחה לעזוב את גרמניה.

ואני שוב בבית - והבית לא בית

הכל נראה לי ארעי חסר כל שחר, היבסקים (יהודים קומוניסטים) שולטים ברחוב היהודי. ומה הפלא? אחרי מאורעות תל חי אין להשיג ויזה לארץ. אבל בתי ספר "תרבות" מתרבים. ובי"רובנו" תחת הנהלתו של יששכר רייס, מלמדת אחותי פִּנְקָה. והיא מורה מצויינת. מלמדת טבע, מדריכה בספורט ועורכת הצגות עם הילדים, והלהקה אף זוכה בציון לשבח מהשלטון הפונלי. אלא שהיבסקים ממררים את החיים וחותרים תחת קיומם של בתי ספר אלו.

ואז באורח פלא

ואז באורח פלא, מתוך שני סרטיפיקטים שהיו מיועדים למחוז לבוב, זכיתי אני באחד. בדרך לארץ עוד מתעכבת בווינה להפרד מהדודים. עדיין זוכרת את בן דודי אפרים כשהוא רץ כמו מטורף אחרי הרכבת הנוסעת. היתה זו הפעם האחרונה שראיתיו. ועל ספון אנית פחם בערסל מתנדנד אנו שטים דרך אלכסנדריה לארץ.

זהו! אני בארץ! מיד צווייתי להתפשט וישר הוכנסנו לתא החיטוי. אפשר לומר שלא כך ציפינו לקבלת הפנים אך העיקר והחשוב הוא להגיע מה שיותר מהר לבית אלפא.

נרשם - תשל"ו, 1976.